

stark även in i våra dagar. Inte ens rasbiologernas grundtes om mörkhyade människor kunde rå på den lyskraften. Sjölund stannar här till och gräver lite djupare i myterna kring valloner och visar att alla som kom, totalt omkring 1 000 stycken (och med familjer omkring 2 500), inte arbetade med smide utan långt fler i skog och med kolning, eller hantverksyrken.

Det mest intressanta i Sjölunds bok är egentligen de regelrätta släktför-falskningarna, oavsett om de är kopplade till valloner eller inte. De utgör utmärkta exempel på hur man använt släktforskning som ett maktmedel och en tillgång när man ville klättra på den sociala rangskalan. Vad som sedan är sant eller inte har man i olika tider haft varierande åsikter om – och det är nog så intressant att studera närmare, även om det inte är fokus här. Denna jakt på de fina anorna blir särskilt framträdande när Johannes Bureus kusiner på mödernet, Olof, Anders och Jonas, under 1620-talet adlades Bure och kopplade med hjälp av fantasi och böjlig prosa sin gren både på fädernet och mödernet till den då kända ätten Bure. Genom denna cirkuskonst kunde de dra direkta fördelar av sin släktforskning.

Alla är vi valloner saknar regelrätta källhänvisningar. Det finns inga noter eller parenteser med författarnamn som kan leda en intresserad läsare till en källa. I stället dyker det upp ett avsnitt längst bak i boken, "Källor och fördjupning" med de olika källorna som använts kapitel för kapitel, dock inte kopplade till texten. Det här skaver en smula, i synnerhet som grundbulten i boken centreras kring möjligheten att kontrollera källor, att följa resonemang och påståenden. Kanske är det en föreställning om att man inte vill tynga texten med dessa noter och källhänvisningar? I stället ger det ett intryck av att källor kan behandlas styvmoderligt och nonchalant. Nog är det så att de som är intresserade av den här typen av diskussioner också är de som gärna hade sett betydligt mer utarbetade källhänvisningar.

Peter Sjölungs bok är utan tvekan en läsvärd bok för alla som är intresserade av hur släkthistoria har använts för att skapa makt och legitimitet, även om det framför allt är en bok som riktar sig till en intresserad allmänhet.

Stockholms universitet

MARIE STEINRUD

Maria Gussarsson, *Kartans makt i krig och fred: Fältmätarna, det nya kriget och samhällelig utveckling 1805–1831* (Lund: Nordic Academic Press 2022). 346 s.

Det är verkligen inte ofta det kommer ut en bok om historisk kartografi i Sverige. Nu har det glädjande nog gjorts det och här handlar det om militär

kartering under tidigt 1800-tal. Boken skildrar en intressant och dynamisk tid av svensk kartografisk historia.

Syftet med Maria Gussarssons bok är att beskriva hur behovet av kartor och annan information nödvändig för militära ändamål ledde till upprättandet av en topografisk kår – Fältmätningsskåren 1805. Det är denna kår och dess officerare som är utgångspunkt för hennes bok. Det är historien om hur denna kår organiserades, vilka som ingick i den och vilka uppgifter dessa hade som ska berättas.

Kartans makt i krig och fred består av 15 kapitel fördelade på två delar. I den första delen är det uppkomsten av Fältmätningsskåren och dess organisation som står i fokus. I den andra delen beskrivs kårens uppdrag, arbetssätt och gärning.

I boken definieras en "militär karta" som "kartor vilka sammanställdes av militärer, alternativt samlades in eller beställdes och ritades på uppdrag av en militär organisation". Detta skiljer militär kartering ifrån civil. Civil kartering sköttes sedan tidigt 1600-tal av lantmäteriet och lantmätare. En verksamhet som primärt styrdes av ekonomiska karteringar.

Ett samhällsligt behov av kartor hade funnits sedan länge, men stora samhällsförändringar och en ny typ av krigföring ledde till efterfrågan på noggrannare och mer tillförlitliga kartor. Civilt var det en utbyggd infrastruktur, skiftet och effektiviseringen av böndernas jordar samt ökad handel som ledde till ett ökat behov av kartor. Militärt fanns behovet av att kartlägga landskapets särdrag. Vägar och vattendrag skulle kartläggas för att utröna hur truppförflyttningar kunde ske och vilka transportmöjligheter som fanns. Strandlinjer skulle rekognosceras för att utröna var lämpliga landstigningar, egna eller fientliga, kunde äga rum. Det var information om landskapet, byggheten och kommunikationsleder som efterfrågades, samt vilka taktiska och operativa möjligheter som gavs. Behov som lade grunden till Fältmätningsskårens bildande 1805. Här betonas även den framväxande nationalismen efter förlusten av Finland 1809 som en bidragande orsak. Ordentliga kartor över riket var både till praktisk nytta och en symbol för nationen.

Gussarsson betonar ett flertal gånger kartors fundamentala och avgörande betydelse för den nya krigföringen i slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet. Belägringskrigens tid var förbi. Fram växte en rörligare krigföring med snabba truppförflyttningar över stora områden. Den nya krigföringen anammades av en svensk officer i fransk tjänst – Gustav Wilhelm af Tibell. Han beskrivs som en av de mest tongivande svenska officerarna i början av 1800-talet och det var också han som blev Fältmätningsskårens förste chef. Hans franska förbindelser skulle senare komma att ligga honom i fatet och leda till anklagelser om landsförräderi. Det fanns skepsis och fientlighet mot honom från Gustav IV Adolf som själv inte hyste någon kärlek till Frank-

rike. Anklagelserna mot Tibell rann ut i sanden och hans karriär fortsatte. Han blev sedermera president i Krigskollegium och ledamot av Krigsakademien och Vetenskapsakademien. Tibell ägnas ett eget kapitel i boken och han framställs som en betydande person i samband med Fältmätningsskårens grundande och vidare utveckling.

Fältmätningsskåren var ingen stor organisation. Som mest tycks den ha bestått av 14 officerare, en professor, en sekreterare och en vaktmästare. Civila lantmätare kunde kallas in vid behov. Det fanns tidigt en viss akademisk tyngd hos Fältmätningsskåren och vetenskapligt arbete fanns med som en del i kårens uppdrag. Flera av fältmätarna hade utöver en examen från Karlberg även en akademisk bakgrund. Det krävdes både tekniskt och teoretiskt kunnande för att kunna mäta och kartera. Det var svårt att finna lämpliga fältmätare, men de som anställdes stannade ofta länge i kåren – trots ofördelaktiga villkor, låg lön och begränsade karriärmöjligheter. Detta berodde enligt Gussarsson på ”ett iögonfallande engagemang och i flera fall stor driftighet.” Den höga kompetensnivån hos fältmätarna känns igen och här finns paralleller till lantmätarna. För både lantmätare och fältmätare gällde att status grundades i duglighet snarare än i ståndstillhörighet.

Fältmätningsskåren omorganiserades 1811 då den slogs samman med, vad som då ansågs, den föråldrade Fortifikationen. Det nya namnet blev Ingenjörsskåren. År 1831 skedde ytterligare en omorganisation då fältmätarna lämnade Ingenjörsskåren och bildade Topografiska kåren.

I fredstid kartlade fältmätarna riket genom geodetiska mätningar, rekognosceringar samt sammanställande av statistik och beskrivningar, något som Gussarsson menar är att betrakta som underrättelseverksamhet. Kartorna som upprättades fyllde både ett civilt och ett militärt syfte. Att genomföra mätningar, rekognosceringar och att upprätta kartor var ett tidsödande arbete. I boken beskrivs hur själva karteringarna med triangulering och astronomiska kontrollmätningar gick till, vilka instrument som användes och vilka fallgropar som fältmätarna kunde hamna i.

Fältmätarnas arbeten under första halvan av 1800-talet präglades av karteringar till gagn för riket där de militära behoven prioriterades. Förlusten av Finland gjorde att stor vikt lades på karteringar i Västerbotten. Utöver detta var fältmätarna inblandade i anläggandet av vägar, arbetet med Göta kanal och ett telegrafinät. Dessutom förde Sverige krig mot Ryssland samt Danmark/Norge 1808–1809 vilket gjorde att fältmätare fanns med i de militära staberna. Planering av krig var ju en av fältmätarnas specialistkompetenser.

Det råder inga tvivel om att Gussarsson är väl insatt i tidsepoken och i svensk militär kartografi, något som också präglar hela boken. Här skrivs om de små sammanhangen likväl som de stora. Ibland är resonemangen aningen intrikata. För den som är mindre insatt i ämnet kan det vara svårt att hänga

med. Boken är annars överlag tydlig. Viktiga sammanhang och betydelsefulla händelser framhävs och betonas på ett pedagogiskt sätt. Det finns naturligtvis historiska utländska paralleller till svensk militär kartering och även detta framkommer i texten. I Sverige hade verksamheten, liksom i Danmark, Frankrike och Ryssland, en stark koppling till staten och militära institutioner, till skillnad från Storbritannien där det fanns ett större inslag av privata aktörer.

Gussarsson knyter ihop trådarna och besvarar bokens inledande frågor i det avslutande kapitlet. Slutsatsen är att Fältmätningsskåren gjorde ett stort avtryck när det kommer till uppbyggnaden av landets infrastruktur och till nationsbygget. Den spelade en väsentlig roll i dåtidens krigföring men också för samhällsutvecklingen i stort. Gussarsson lovordar Fältmätningsskårens officerare som ”präglade av upplysningstidens tankegod om vetenskaplighet och effektivitet – var såväl tekniskt och teoretiskt skickliga som drivna och företagsamma”. Maria Gussarssons bok är väl underbyggd, välskriven och ett viktigt bidrag till svensk kartografisk historia.

Uppsala universitet

MATS HÖGLUND

Sven Fritz, *Johan Liljencrants: Den fredsälskande reformivraren som blev Gustaf III:s och Sveriges förste finansminister* (Stockholm: Institutet för ekonomisk-historisk och företagsekonomisk forskning vid Handelshögskolan i Stockholm 2022). 733 s.

Det är en mycket omfattande biografi över Johan Liljencrants (1730–1815), född Westerman, som Sven Fritz ställt samman. Den sträcker sig från en genomgång av hans bakgrund och familjerelationer in i det tidiga 1800-talet. Huvudfokus i den omfattande boken ligger på Liljencrants mest aktiva tid i den centrala statsförvaltningen, med en början i 1750-talet och fram till avgången år 1786 som statssekreterare och chef för handels- och finansexpeditionen inom Kungl Maj:ts kansli, med moderna beteckningar finansminister. Denna roll kom Liljencrants att inneha i nära 14 år.

Sven Fritz uppehåller sig endast inledningsvis vid Liljencrants mer personliga biografiska förhållanden. Som det uppges är källmaterialet kring hans person relativt begränsat, medan Liljencrants genom sina många olika professionella roller, före och efter finansministertiden, genererat ett mycket omfattande källmaterial. Det finns också en omfattande vetenskaplig litteratur som belyser olika aspekter av Liljencrants många olika professionella roller och de sakfrågor han var involverad i. Fritz går igenom käll-läget och